

Desigualtat i alliberament

Funció crítica de la filosofia en una amèrica llatina tan desigual

Gustavo Yela

Professor de filosofia a la Universitat de San Carlos de Guatemala

Escric des de Guatemala i sento tota la pell d'Amèrica Llatina en la meua reflexió. Sóc professor de filosofia i vull fer-me càrrec del paper crític que la filosofia –i tots els professors i mestres que l'ensenyem– té a la Nostra Amèrica, tristament cèlebre avui dia per ser el continent més desigual. Els mestres i ensenyants de filosofia –i de la resta de ciències– tenim molt a dir i a fer.

Guatemala es troba entre els quinze països més desiguals del món. És el país d'Amèrica Llatina amb els nivells més alts de desnutrició crònica de nens menors de cinc anys (50%). El 77,9% dels treballadors no estan afiliats a la Seguretat Social ni poden optar a les prestacions laborals corresponents. El progrés no és pas de tothom: el desenvolupament d'uns té com a base el subdesenvolupament de la resta.

El mercat i la publicitat ens presenten un món de somni i felicitat, mentre que als carrers cada vegada hi campen més pobres. Els discursos de polítics i empresaris ens pinten una realitat, però els fets desdiuen aquestes paraules. S'exposen plantejaments acadèmics brillants en el món dels intel·lectuals, que no es tradueixen en praxis alliberadores.

Hi ha moltes manifestacions religioses però poca atenció a l'ésser humà. Moltes paraules i pocs fets. Grans projectes i poques realitzacions. Gran riquesa i molta pobresa. Pocs amb tot, molts sense res. Tantes teories educatives interessants i actuals, i no obstant això, molt analfabetisme i pràctiques educatives memorístiques i acrítiques.

L'educació en el nostre context guatemalenc, més que motor del desenvolupament i agent de canvi social és mantenidora d'una societat desigual, perquè separa els professionals preparats dels que esdevindran la seva "mà d'obra".

L'Estat, en descuidar l'educació pública, afavoreix una educació privatitzada i d'elit; així contribueix a que hi hagi com a resultat una classe dominant i una classe dominada; és quan l'educació es converteix en instrument de domini d'uns sobre els altres. Necessitem aprendre a llegir críticament la nostra realitat, ja que ens hem acostumat a viure com si patíssim les conseqüències d'un desastre natural. La pobresa de les majories es deu, sí a un desastre, però provocat per l'escandalosa desigualtat econòmica i social.

La filosofia alliberadora d'Ignacio Ellacuría

Ignacio Ellacuría ens ajuda a comprendre que la filosofia no és pas només una tasca intel·lectual i acadèmica, sinó que comporta l'exigència de col·laborar en l'alliberament dels pobles oprimits. Ellacuría mostra que hi ha una profunda connexió entre la recerca de la veritat filosòfica i la recerca d'una realitat social més autèntica. Ens anima a descobrir tota la capacitat alliberadora que posseeix la filosofia, ens dóna elements per desemmascarar la realitat social en què vivim, i a més, també ens proposa un projecte d'alliberament per incidir en el canvi de les estructures socials. Totes les ciències i camps del saber poden ajustar els seus coneixements a favor d'una perspectiva alliberadora.

Diu Ellacuría que cal una opció per escollir des d'on primàriament es fa filosofia. Pot ser des de la perspectiva científica, o des de l'experiència interior, o bé des de la praxi històrica total. El filòsof que ha escollit filosofar primàriament des de la praxi històrica ho fa d'una manera més situada i contextualitzada i per tant les seves reflexions i criteris són una valuosa aportació per a la vida real i concreta dels pobles.

La filosofia té una funció desideologitzadora, la qual cosa és important en la societat actual perquè, segons Ellacuría "...les classes dominants intenten substituir la veritat de la realitat per tota una superestructura ideològica que impedeix a les classes dominades adonar-se de les relacions reals. La ideologia és un substitutiu de la realitat, la finalitat de la qual és emmascarar la realitat".

La veritat social, política, econòmica, és també part vital de la veritat total. Com pot el filòsof ometre o ignorar aquesta porció de veritat social, que és crucial per arribar a unes conclusions més autèntiques? Així també, de què li serveix la veritat especulativa, abstracta i conceptualista a un ésser humà a qui li han imposat condicions miserables de vida, sense accés a la salut, l'educació, l'alimentació...?

Davant de realitats inhumanes tan dramàtiques, la filosofia no pot quedar-se tancada en discussions escolàstiques i contemplatives. Sobre això diu Enrique Dussel: "...davant la destrucció ecològica de la vida... davant la fam i la misèria de la majoria de la humanitat... semblaria ingenu i fins i tot ridícul, irresponsable i còmplice, irrellevant i cínic, el projecte de tantes escoles filosòfiques... tancades a la "torre de marfil" de l'academicisme estèril eurocèntric".

La funció crítica de la filosofia ens ajuda a desideologitzar la ideologia dominant i ens dona instruments analítics per desemmascarar les argúcies en l'ordenament econòmic, polític, social, etc. La ideologia del sistema dominant és encobridora de la veritable realitat social. Els arguments fal·laços dels dominadors tenen aparença de veritat i apel·len a grans principis abstractes amb els quals s'encobreixen i s'amaguen els veritables interessos mesquins i maquiavèlics.

Ellacuría suggereix una anàlisi crítica de les conjuntures socials. Diu que la ideologització comporta una interpretació de la realitat, la qual es presenta com la veritat única i absoluta, perquè obeeix a determinats interessos de les elits poderoses i s'imposa una única visió de la realitat, que és totalitzadora, interpretativa i justificadora, sota la qual s'emmascaren elements falsos, es donen situacions d'injustícia, es callen coses, es desvien observacions, es deformen fets... però com que es recorre a una única visió de la realitat, no es qüestiona i se la segueix prenent com la teoria veritable.

La filosofia podrà alliberar si aconsegueix entroncar-se amb una praxi social alliberadora. No pot pas el filòsof sol, des de la seva teoria o aportació filosòfica, per més valuosa que sigui, aconseguir un alliberament social; cal tenir en compte les forces socials i el procés d'alliberament. Segons Ellacuría "les idees soles no canvien les estructures socials; han de ser forces socials les que contrarestin en un procés d'alliberament allò que altres forces socials han establert en un procés d'opressió".

Ja no necessitem pas una filosofia en la qual predomini l'aspecte cognoscitiu contemplatiu, sinó l'aspecte cognoscitiu operatiu, perquè són les coses, la vida, les lluites socials, l'esforç per construir una societat més conscient, etc., allò que demanden les majories necessitades dels nostres pobles, i aquest és l'intent de la "filosofia alliberadora", el plantejar criteris i camins alternatius. Els pobles llatinoamericans, especialment els pobles més pobres, necessitem d'una filosofia encarnada en la nostra realitat, perquè aquí ens cal

construir molt, especialment una societat més equitativa. Una filosofia que no davalli a la nostra realitat i que romanguí allunyada dels problemes concrets, ja no ens diu res.

Toca, doncs, als pobles sotmesos en extrema pobresa, com el cas de Guatemala, filosofar en situació d'indigència. Fins i tot aquesta situació de pobresa és el motor que pot generar anàlisis desideologitzants, canvis de postures mentals conservadores i de certes resistències del cor, per lluitar per un desenvolupament amb orientació social. Toca als pobles oprimits no conformar-se amb una dogmàtica establerta i "fer-se càrrec" de la realitat.

S'ha de reconèixer que hi ha molts temes molt interessants que poden abordar-se en el camp filosòfic, però les nostres condicions de fam i de misèria demanen eines i criteris adequats per treballar per un món més digne, més habitable, més equitatiu. És per això que davant l'escandalosa desigualtat i l'experiència del "mal comú", cal conèixer i practicar la "funció alliberadora de la filosofia" i passar de l'ètica tradicional a l'ètica del compromís i de la solidaritat, que ens apropin més a viure el bé comú.

Pot llançar-se la hipòtesi que els actors socials que mantenen segrestat el sistema amb els seus interessos particulars actuen així perquè, entre d'altres carències, no han rebut des de la filosofia aportacions que els moguin a col·laborar amb la humanització, ans al contrari, han confirmat la seva visió eurocèntrica i conceptualista de la realitat. És a dir que la intel·lectualitat encarregada de formar la població, especialment els líders socials, no ha sabut sembrar la llavor de la justícia social, no ha sabut canviar el llevat; d'aquí la urgència d'un plantejament crític i alliberador de la filosofia i de la resta de ciències per lluitar per un nou ordre social.